

GOTIČKI MOTIVI U PRIPOVIJETKAMA RIKARDA FLIEDERA JORGOVANIĆA

Sažetak

Rikard Jorgovanić jedinstvena je pojava u hrvatskoj književnosti. U vrijeme Šenoina realizma, kada su pisci birali teme iz hrvatske zbilje, Jorgovanić piše u romantičarskome stilu služi se motivima i tehnikama karakterističnim za gotičku književnost te pristupa psihološkoj analizi lika. Kritika je bila podijeljena pri vrjednovanju njegova opusa jer mu se predbacuje trivijalnost i loš izbor tema. Motivi i stilska sredstva dovode ga u svezu s Edgarom Allanom Poeom, majstorom za prozu strave i jeze.

Ključne riječi: *romantizam, gotička književnost, gotički motivi*

Uvod

Četiri godine nakon smrti Edgara Allana Poea, 11. travnja 1853., u Malome Taboru na Sutli rodio se Rikard Jorgovanić, hrvatski pjesnik, pripovjedač, feljtonist. Sin češkoga doseljenika njemačkih korijena svoje je prezime Flieder pohrvatio i nazvao se Jorgovanićem.¹ U Zagrebu je polazio Plemićki konvikt, gimnaziju i sjemenište, a šest mjeseci boravio je u Veneciji, Firenci, Bologni i Rimu. Od 1878. godine stalni je suradnik zagrebačkoga *Obzora*, a poslije, do kraja života, urednik je njegova podlistka. U književnosti se javio 1871. godine u listu *Zvezda*. Pjesme, novele i feljtone objavljivao je u novinama i časopisima (*Vienac*, *Velebit*, *Hrvatska lipa*, *Hrvatski dom*, *Obzor*), a neki su mu tekstovi tiskani posmrtno u *Il Diritto* i *Prosvjeti*. U prvim pripovijetkama, u kojima se očituje utjecaj I. S. Turgenjeva, elemente realizma spaja

¹ Usp. Miroslav Šicel, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti: Analize i sinteze*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 28.

MAGDALENA
BLAŽEVIĆ*

UDK:
821.163.42-32.09
Jorgovanić R.
Pregledni članak
Review article
Primljeno: 24. rujna 2015.

* Mr. sc. Magdalena Blažević, Mostar, magdalena.blazevic112@gmail.com

s romantičnima: *Mlinarska djeca* (1873.), *Divlja djevojka* (1874.), *Crne niti*, *Ženske suze* (obje 1875.). U poslije objavljenim pripovijetkama, kao što su *Ljubav na odru* (1876.), *Čovjek bez srca*, *Dada* (obje 1878.), *Stella Raïva* (1880.), osim tradicionalnih kompozicijskih i fabularnih postupaka, opisuje i unutarnja proživljavanja protagonista te unosi elemente fantastike rušeći logičku kauzalnost zbivanja i miješajući zbiljsko i imaginarno, čime postaje prethodnikom moderne književne fantastike.²

Uzimajući u obzir kratak životni vijek, može se reći da je Jorgovanić bio vrlo plodan pisac. Umro je u 27. godini života ostavivši iza sebe književni opus koji u hrvatskoj književnosti ima veliku vrijednost. Ta se vrijednost najprije ogleda u uvođenju gotike kao novoga književnog podžanra. Prerana smrt nije izbrisala i njegovo ime. Naime, deset godina od njegove smrti August Harambašić objavio mu je *Sabrane pjesme*, a 1889. godine počinju izlaziti njegove sabrane pripovijetke. *Ukupna djela* koja je uredio Julije Benešić izlaze 1943. godine.³ Pisanje u romantičarskoj maniri, onaj iznimno neplodnoj u našoj književnosti, i težnja da pronade svoj individualni stil, dovodi ga u svezu s drugim romantičarskim tradicijama. Na Jorgovanića su snažno utjecali E. T. A. Hoffman i E. A. Poe. Takav se utjecaj ogleda u preuzimanju gotičkih motiva u kasnijim pripovijetkama. Poeovo djelovanje poklapa se s vremenom kada romantizam doseže svoj vrhunac. Rikard Jorgovanić piše u vrijeme kojim je suvereno vladao Šenoa i pisci u potrazi za temama koje su ocrtavale socijalne i političke prilike tadašnje Hrvatske. Takvo izdvajanje Jorgovanića od svojih suvremenika dovelo je do neslaganja književne kritike koja mu često nije pridavala važnu ulogu u našoj književnosti te je dovodila u pitanje stilsku i estetsku izvornost njegovih djela. Rikard Jorgovanić kao izdvojeni romantičar i fantastičar u hrvatskoj književnosti ima posebno mjesto uvevši novi književni podžanr prije naše najpoznatije i najplodnije gotičarke Marije Jurić Zagorke.

U radu će se analizirati tri Jorgovanićeve pripovijetke: *Stella Raïva*, *Ljubav na odru* i *Dada*. Izdvojiti će se gotički motivi koji će se usporediti s istim ili sličnim motivima u pripovijetkama E. A. Poea *Pad kuće Usher* i *Crni mačak*. Cilj je rada utvrditi sličnost i pripadnost Jorgovanićevih pripovijedaka gotičkoj književnosti.

1. Romantizam i gotička književnost

Gotika se kao književni podžanr prvi put pojavila u Velikoj Britaniji u 18. stoljeću. Izraz *gothic* u književnosti je prvi put uporabljen 1764. godine u naslovu pripovijetke

² Usp. <<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=148>> (11. I. 2015.)

³ Usp. Nedjeljko Mihanović, „Rikard Jorgovanić“, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 44, ur. Vlatko Pavletić, Zagreb, 1970., str. 335–353.

Horacea Walpolea *A Gothic Story – The Castle of Otranto*. Značenje izraza u ovome kontekstu odnosio se na *srednjovjekovno* ili *barbarsko*. Walpole svojoj pripovijetci dodaje uvod u kojemu se pretvara da je njegova priča zapravo iznimno stara i da je na talijanskome objavljena 1529. godine: *The following work was found in the library of an ancient Catholic family in the north of England. It was printed at Naples, in the black letter, in the year 1529.*⁴ Fabula pripovijetke sadrži one elemente gotičke pripovijetke koji su poslije imitirani, preuzimani i postali temeljem gotičke naracije. Nakon Walpolea svoje radove objavljuje Ann Radcliffe. Najpoznatije joj je djelo *The Mysteries of Udolpho* (1794.) nazvano prema talijanskome dvorcu u kojemu se radnja odvija. Ann Radcliffe svoje romane ne naziva *gotičkima*, nego *romantičnima*. U takvoj maniri nastavlja pisati Jane Austin, što je posebno vidljivo u romanu *Northanger Abbey*. Književna ostvarenja 19. stoljeća razvijaju se usvojivši znanstvenu dimenziju. Takve su romane objavili Mary Shelley (*Frankenstein*, 1818.), Charles Melmoth (*Wanderer*, 1820.), James Hogg (*The Private Memoires and Confessions of a Justified Sinner*, 1824.) te Bram Stoker (*Dracula* 1897.).

Gotička je književnost usko vezana za romantizam bez obzira na to što prva gotička djela nastaju za vrijeme klasicizma. Gotički pisci odbacuju stari način gledanja na svijet, iskrivljuju i parodiraju stvarnost. Takva se književnost razvila iz otpora prema hladnoj i razumnoj klasicističkoj književnosti koja nije mogla izdržati društvene promjene i nacionalističke pokrete koji su nepovratno promijenili društveni mentalitet. Razum i intelekt u književnosti zamjenjuju melankolija i osjećajnost, a pisci novoga naraštaja ne vjeruju u harmoniju života i umjetnosti kakvu je zamišljalo racionalističko stoljeće. Začetke ovih ideja nalazimo najprije u Rousseaua koji je svojim djelima utro put subjektivizmu i osjećajnosti. Od umjetnika se više nije očekivalo da slijepo slijedi upute mentora, odbacuje se ravnovjesje, simetrija i razum. Umjetnici se oslanjaju isključivo na inspiraciju težeći originalnosti. Sloboda, individualnost, emocije, nered, snovi i neukročena priroda postaju središtem romantizma i gotike.

Gotika se kao žanr najprije razvila na europskome tlu, a poslije su je Amerikanci prilagodili svojim potrebama, spoznajama i vjerovanjima. Tri su djela postavila temelje američkoj gotičkoj književnosti. Prvo djelo koje sadrži motive gotike jest *Of Plymouth Plantation* Williama Bradforda. Bradford je brodom *Mayflower* 1620. godine iz Engleske stigao u Ameriku. Svoje je dojmove zapisivao i kreirao model, način gledanja nepoznatoga, divljega krajolika te u središte pozornosti postavio emociju straha od nepoznatoga. Drugo djelo, nastalo iz pera Cottona Mathera, *The Invisible World*

⁴ Usp. <<http://www.bl.uk/collection-items/gothic-novel-the-castle-of-ottranto-by-horace-walpole>> (11. I. 2015.)

(1692.) govori o pojavi vještica u Salemu. Mather je bio teolog, povjesničar, bavio se medicinom pa je pozvan da utvrdi što je uzrok neobičnim simptomima koji su se javljali u mladim ženama u Salemu. Naime, simptome koji su se očitovali u nekolicini mladih žena danas bismo nazvali histerijom. Djevojke su eksperimentirale s proricanjem sudbine i čarobnjaštvom te se vjerovalo da su sklopile pakt sa Sotonom koji im je obećao da će postati kraljice pakla. Matherovo djelo svjedoči o postojanju vještica i natprirodnoga kao i o pet procesa koji su se vodili protiv optuženih jer se vjerovalo da su vještice. Treće djelo, *Letters from an American Farmer* (1752.) Hectora St. Jean de Crevecoeura, kao i Bradfordovo govori o životu doseljenika na novo, nepoznato tlo. Prvi pravi gotički tekstovi nastali su u djelima Charlesa Brockdena Browna. Njegovo djelo *Wieland* (1798.) govori o putovanju iz noćne more te ostavlja čitatelju da neke događaje interpretira na vlastiti način. Lippardovo je djelo *The Quaker City* ili *The Monks of Monks Hall* (1845.) posvećeno Brownu, a Lippard uvodi eksplicitne scene erotike i nasilja. John Neal, koji je svoju gotiku smatrao suprotnom europskoj, nije težio nadnaravnomu jer je smatrao da mu to nije potrebno da bi uplašio čitatelja.⁵ Ipak, pravo lice američke gotike javlja se istom s E. A. Poeom, a tradiciju nastavljaju John Knowles (*A separate peace*, 1959.) i Stephen King (*Carrie*, 1974.).⁶

Hrvatska književnost nije ostvarila važnija gotička djela. Osim Jorgovanića u toj su maniri pisali Fortis (*Viaggio in Dalmazia*, 1774.) koji govori o istjerivanju duhova, Marija Jurić Zagorka (*Grička vještica*, 1912.) te Matoš u pripovijestima *Čudni gosti*, *Miš* i *Camao* koji u usporedbi s Poeom piše na kudikamo realističniji način, ali od njega preuzima groteskno i fantastično.

1.1. Uzvišeno, groteskno i jezovito

Prema Burkeu⁷ tri su osnovna pojma koja se vežu za gotiku, a to su *uzvišeno*, *groteskno* i *jezovito*. Prvi pojam – *uzvišeno* podrazumijeva ljepotu kako su je shvaćali umjetnici novoga naraštaja. Takva ljepota leži u prizorima divlje, netaknute prirode, starim ruševinama dvoraca ili crkava. Burkeova ideja snažno je odjeknula u europskoj umjetnosti pa Ann Radcliffe u svome djelu *The Mysteries of Udolpho* opisuje upravo ovakav pejzaž i ljepotu. Protagonistica Emily svjesna je takve ljepote i uživa u njoj što pokazuje njezinu hipersenzibilnost. Drugi pojam, *groteskno* (tal. *grottesco*) odnosi se na stil dekoriranja otkriven u iskopinama starih rimskih gradova. Danas se ovaj pojam odnosi na čudno ili čudovišno kada označava koju ljudsku osobinu.

⁵ Usp. Charles Crow, *American Gothic*, University of Wales Press, Cardiff, 2009., str. 17–22.

⁶ Usp. isto, str. 5.

⁷ Kod Crowa str. 5.

Groteskni likovi vrlo su česti u gotičkoj književnosti, a Poeova djela vrve takvim pojavama. Treći se pojam prvi put pojavljuje u naslovu eseja *Das Unheimlich* (1919.) Sigmunda Freuda, koji se u engleskome jeziku prevodi kao *uncanny* ili u hrvatskom *jezovito*. Freud je kao pojava toga vremena bio iznimno popularan i u umjetničkim krugovima jer se iznimno zanimao za umjetnost i proces stvaranja. Kao primjer jezovite priče Freud uzima Hoffmanovu priču *Pješčuljak* u kojoj se, između ostalih čudnih događaja, student zaljubljuje u profesorovu kćer za koju se na kraju ispostavi da je mehanička lutka na navijanje. Jezovito je, dakle, ono što se na prvi pogled čini sigurnim i poznatim, a počinje se pretvarati u nešto nepoznato i zastrašujuće. U njemačkome jeziku korijen riječi *unheimlich* je *Heim* u značenju *dom*. Tako Freudov termin u sebi sadrži ideju uklete kuće – mjesta koje bi trebalo biti ugodno, poznato i sigurno, a koje postaje nepoznatim i strašnim.

Gotičari u svojim djelima, napose Poe, ispituju ljudsku prirodu tražeći najskrovitije mračne kutke. Takvo se gledanje kosi s Rousseauovom postavkom da su svi ljudi po prirodi dobri, rođeni slobodni i sretni. Ideja o iskonskome zlu koje leži u svakome čovjeku, zlo čini radi zla, obrađena je mnogo puta u gotičkim tekstovima, Poe joj se osobito posvetio u pripovijetci *Crni mačak*. Jedan od čimbenika koji je izazvao otpor zdravorazumskoj književnosti jest industrijska revolucija koja je promijenila izgled gradova. Onečišćenje i ružna stvarnost tjera ljude da se vraćaju prirodi i selu tražeći idilu. U takvu je ozračju pisao Poe koji je nastavio tradiciju engleskoga gotičkog romana strave i jeze zaokupljen pitanjem smrti i prijelazom između života i smrti. Osim pjesništvom i novelistikom, bavio se i književnom kritikom. Isticao je da didaktičkim i intelektualnim elementima nije mjesto u umjetnosti jer je čovjek najprije osjetio i proživio ono o čemu je kasnije razmišljao. Smatrao je da pisac treba odabrati teme koje će u čitatelju izazvati emocije kakve stvarnost ne može. Dakle, konotacija koja se obično veže za pojam gotika jeste strah, iskonski osjećaj, koji je u književnosti tematiziran od njezinih početaka. Gotička je književnost prepoznatljiva po prepletanju romantičnih elemenata i elemenata horora te nadnaravnih događaja.

Kao ni druga književna razdoblja, ni romantizam se nije pojavio svuda istodobno. Dok su Amerika i Europa inspiraciju tražile u dubokim osjećajima, politička i društvena situacija u Hrvatskoj u istome razdoblju nije dopuštala piscima da se bave takvim temama. Poneseni ilirskim pokretom, njihov je osnovni zadatak bio veličati jedinstvo naroda, nacionalnu pripadnost i vlastiti jezik radi očuvanja nacionalnoga identiteta. Za razliku od Augusta Šenoa, Jorgovanić se nije naslonio na svoje pret-hodnike pa je svoje teme i motive potražio u egzotici, ljudskoj duši i fatalnoj ljubavi.

2. Motivi gotičke književnosti

Za izdvajanje gotičkih motiva iz Jorgovanićevih i Poeovih pripovijedaka rabit će se *Glosar književnih gotičkih pojmova*⁸ i *American Gothic* Charlesa L. Crowa.

2.1. Grijesi predaka

Nesreća i zlo stižu glavni lik kao rezultat grijeha njegovih predaka. Sve ono što bi lik htio zaboraviti i pokopati vraća se i uništava svaku priliku za sreću. Taj se motiv javlja u Jorgovanićevoj pripovijetci *Dada* u kojoj nesreća te junakinje proizlazi iz majčine nevjere i očeve osvete. Dadina majka pod prisilom ispija otrov u trudnoći što će poslije odrediti Dadinu sudbinu. Sličan motiv služi i Poeu u pripovijetci *Pad kuće Usher* gdje se obiteljsko ludilo i pretjerana osjetljivost pripisuje incestu, što Poe nazva *nedostatkom bočnih potomaka*.⁹

2.2. Oskvrnjivanje tijela

Oskvrnjivanje tijela, njihova krađa, otkopavanje grobova jedan je od najčešćih motiva gotike koji je služio za postizanje atmosfere pravoga horora. Otkopavanje grobova bilo je često u vrijeme kada tijela nisu bila dostupna za izučavanja i autopsiju. Najpoznatija gotička priča koja uključuje krađu tijela je *Frankenstein* gdje se ispituje granica do koje znanost može i treba ići te koju su posljedice za čovječanstvo i koja je odgovornost znanstvenika. U Jorgovanića ne nalazimo motiv krađe tijela poradi znanstvenih istraživanja. Njegova Stella Raiva otkopava Emerikov grob i odrubljuje mu glavu kako bi je čuvala i time se još jače povezala s njegovim duhom:

Umolim najmljenike, neka se ne plaše, da ću ih obilno nadariti, samo nek mi skinu glavu s lješine. Al neće oni ni da čuju. Tad ja izvadim bodež, što sam ga poniela sobom – evo, ovaj zlatom okovani bodež, uspomenu na moga otca – prekrstim se i sabravši svu snagu odrubim njime Emerikovu glavu.¹⁰

2.3. Snovi/noćne more

Snivanje kao mentalna aktivnost izaziva vrlo snažne emocije. Snovi na vidjelo iznose najskrivnije strahove i predviđanja reflektirajući stvarnost. Gotička se književnost služi tim motivom kako bi čitatelju pokazala da je lik preplašen i da ne može sebi

⁸ *A Glossary of Literary Gothic Terms*, <<http://www.thegothicsociety.com>> (11. I. 2015.)

⁹ Edgar Allan Poe, *Crni mačak i druge priče*, Tiskarna Ljubljana d. d., Ljubljana, 2007., str. 19.

¹⁰ Rikard Jorgovanić, *Izabrana djela*, prir. Miroslav Šicel, Matica hrvatska, 2002., str. 323.

priznati ono čega se najviše boji. Osim toga taj se motiv naslanja i na praznovjerje kada se vjerovalo da snovi zapravo predviđaju budućnost. U hrvatskome se jeziku rabi izraz *mora* koja ima korijen u izrazu *mara*, što označava demona ili zlu silu koja sjedi na grudima spavača donoseći loše snove, more. U vjerovanjima ljudi na slavonskome jugu kaže se da su takve more zapravo demonske žene, vještice, a čije ime vuče podrijetlo iz slavenske mitologije od božice zime i smrti Morane.¹¹ U Jorgovanića se ovaj motiv javlja u pripovijetkama *Dada* i *Ljubav na odru* gdje se detaljno pristupa njihovu opisu:

Ciele noći nisam mogao zasnuti, tek u zoru svladao bi me me neki grozničavi san, u kojem mi se same strašne stvari prividale.

Hoću izaći iz kuće, kad opazim tamo na kraju hodnika kneza. Čudno – svietlim me očima gleda, a u ruci mu je pištolja... Već navija kokot, već nišani u me, kad se ja srušim na koljena, te stanem moliti za milost.¹² (*Dada*)

Došav kući šetao se cielu noć sobom uzrujan i premišljajući o uspjehu. Prema jutru zaspri teškim snom i u snu mu se prikaže Adelaida na andeoskih krilih, dirajući me blagoslovno prsti čelo. Kad se probudi, raztumači on taj san dobrim znakom.¹³ (*Ljubav na odru*)

Sanjala sam, da smo zajedno ležali u grobu, te da su iz naših srdaca niknula dva mirtina busa, ali što je čudnovato, njihovo cvieće nije bilo bijelo, već crno, crno kao ovaj baršun – odvrati ona, nagnuv krasnu glavu.¹⁴ (*Ljubav na odru*)

2.4. Prisutnost duhova

Nezaobilazni su motiv gotike duhovi na prijelazu života i smrti koji posjećuju nesretnoga ljubavnika koji je ostao živ: „Čujem, kako mi srdce jako bije, kako mi se kosa na glavi podiže... upravo onako kao da sam slutio, da nismo nas dvoje sami u toj tihanoj sobici, već da je još netko s nama, al ne stvor od mesa i krvi, već duh, sablast...”¹⁵ (*Stella Raiĳa*)

U Poea umrla Madeline Usher nema mira, njezin duh traži osvetu za svoju preranu smrt.

¹¹ Usp. Mirna Brkić Vučina, *Noćno lice žene*, Synopsis, Sarajevo, 2013., str. 51.

¹² R. Jorgovanić, n. dj., str. 164.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto, str. 316.

2.5. Elementi istinskoga horora

Napokon podigoše lies i metnuše ga na odkopinu. Tu mu skinuše pokrov, a onda uzmaoše od užasa. Šta sam tu vidjela, o, Bože! Moje drago – čudo Božje da od toga poludila nisam. Na slabašnom svjetlu lampe, viseće na grančici čempresovine, razabirem, kako crvi po njem miljaju, i možda mu kljuju ono srđce, u kom je mene ponio na drugi svijet.¹⁶ (*Stella Raiva*)

Izvukoh iz džepa prsluka nožić, rasklopih ga, šćepah bijednu životinju za vrat i hotimično joj iskopah jedno oko iz očne duplje.¹⁷ (*Crni maćak*)

2.6. Pretjerano živčano uzbuđenje

Gotički su likovi hipersenzibilni, osjetljivi na uobičajene uvjete života, znaju cijeeniti umjetnost i prepoznati ljepotu. Takvi su Roderick Usher kod Poea i Dada kod Jorgovanića:

Silno je patio od morbidne izoštrenosti čula; podnošljiva mu je bila tek posve bljutava hrana; mogao je nositi samo odjeću od stanovitih tkanina; miris svega cvijeća bio mu je mućan; oći su mu patile čak i od jedva primijetna svjetla; samo neki osobiti zvukovi, i to oni od gudaćkih glazbala, nisu ga ispunjavali grozom.¹⁸ (*Pad kuće Usher*)

Ta krv nije snosila ničijeg prijaznog lica, ničije ljubezne rieći, nikakve buke, nikakvog šuma, nikakve svećanosti. (...) Jedino, što ju je zanimalo, bila je glasba, koju je slušala mirno pozorno.¹⁹ (*Dada*)

2.7. Ljubav prema umjetnosti

Ovaj se motiv ponovno javlja u pripovijetci *Dada* gdje glazba dovodi svijest književnoga lika u stanje prijelaza između sna i jave:

U daljini spazi bludeća svjetla, kako skaću preko puta, sada šireći se, sada gaseći, i kada se nešto približi, opazi on, da su to mrtvaćke glave na žabljih noguh, sve bliže dolaze one, i evo – skaću preko njegove glave, da mu se krv uleđuje od straha.²⁰ (*Dada*)

¹⁶ Isto, str. 323.

¹⁷ E. A. Poe, n. dj., str. 7.

¹⁸ Isto, str. 23.

¹⁹ R. Jorgovanić, n. dj., str. 172.

²⁰ Isto, str. 158.

2.8. Egzotični krajevi, ljudi, stvari

U Poeovoj prozi mjesto događanja nije određeno, redovito je to neko osamljeno mjesto, ogoljene flore, u jezivu dvorcu koji se može nalaziti bilo gdje. Jorgovanić pak svoje priče smješta u Italiju, neurednu gostionicu koja vrvi strancima.

U jednoj od tiesnih ulica, koje u rimski Corso izlaze, stoji mala gostiona, koju gostovi nazivaju po imenu njezina gospodara K Emidiju. U većoj sobi te gostione, koja je prilično mračna i nečista, sastaje se oko pol devete večerom stalno društvo umjetnika, po narodnosti Rusa, i zgodi se kadikad, da se k njima pridruži koja od ruskih umjetnica par passion.²¹ (*Ljubav na odru*)

Zvala se je Stella Raiva, a bijaše rodod Indijanka. Stasa bijaše visoka, vitka i štono se kaže otmena.(...) Lice ni bijaše toli pravilno-liepo u Stelle Raive, ali oči joj – svi čari istoka sjali su iz njih.²² (*Stela Raiva*)

3. Poeova i Jorgovanićeva gotika

Rikard Jorgovanić nije imao priliku postati popularnim piscem. Prerana smrt zaustavila ga je u radu u trenutku kada je pronašao svoj pravac i stil, u trenutku kada se u hrvatskoj književnosti pojavio bljesak europskoga i svjetskoga romantizma. Baš kao i Poeova, Jorgovanićeva biografija kazuje iznimno zanimljivu životnu priču. Fatalna ljubav, bolest, smrt, propitivanje ljudske prirode i sklonost okultnomu povezuje ova dva pisca. Poe je jedan je od najintrigantnijih pisaca svjetske književnosti, majstor ironije i crnoga humora, grotesknih likova i bizarnih prizora zaslužan za uvođenje detektivske priče i stvaranje snovito-jezovitoga pejzaža koji još zovemo *Poeland* ili *Poescape*.²³ Opis kojim započinje pripovijetka *Pad kuće Usherovih* izvrstan je primjer takva pejzaža:

Cijelog jednog sumornog, sumračnog i bezvučnog dana, u jesensko doba godine, dok su oblaci visili nelagodno nisko s nebesa, prolazio sam sasvim sam, jašući na konju, kroz jedinstveno turobni dio krajolika; naposljetku, kad su se stale spuštati večernje sjene, nadoh se na vidiku melankolične kuće Usherovih.²⁴

I proza i poetika odišu mu jezovitim ozračjem koje se reflektira na svijest junaka. Ogoljena, mračna, preplašena, snovita, osjetljiva duša postala je temeljem na kojemu gradi profil svojih junaka. Takvi su likovi dojmljivi, urezuju se u svijest čitatelja budeći mu znatiželju. Zbog velike su popularnosti prema njegovim djelima snimljeni

²¹ Isto, str. 153.

²² Isto, str. 314.

²³ Usp. C. Crow, n. dj., str. 38.

²⁴ E. A. Poe, n. dj., str. 7.

brojni filmovi, a posljednji 2014. godine pod naslovom *Umobolnica na osami* gdje se radnja pripovijetke *Thy System of Doctor Tarrand Professor Fether* (1845.) mijenja i komercijalizira za potrebe širega gledateljstva.

Sukladno gotičkoj tradiciji Poe i Jorgovanić uvode naratora koji govoreći u prvo-me licu jednine stvara prisnu vezu s čitateljem. Pripovijedanje započinje uvodom kojim se upozorava na događaje o kojima će govoriti uvjeravajući istodobno u njihovu istinitost. Tako se potiču neizvjesnost, iščekivanje i strah:

Ovoj silno fantastičnoj, a ipak silno jednostavnoj pripovijesti, koju sam nakan prenijeti na papir, niti očekujem niti zahtijevam da tko vjeruje. Zaista bih bio bezuman da to očekujem u slučaju gdje mi i sama čutila odbacuju vlastito svjedočenje. A ipak, lud nisam – i vrlo je sigurno da ne sanjam. Ali sutra mi je umrijeti, i danas želim sebi olakšati dušu.²⁵ (*Crni mačak*)

Nisam još nikome pričao o mojoj prvoj ljubavi, al neka, kad je već tako došlo, izpričat ću ju vam, al vi je ne smijete nikome više, ni vašem gospodinu suprugu, ni vašem sinčiću, jer bi se onaj smijao, a taj bi poludio prije reda.²⁶ (*Dada*)

Pa neka, pripoviedat ću vam nešto, što mi se je duboko zarilo u pamet, o čem sam tek nedavno sanjao. Pripoviedat ću vam o nekoj pjevačici, u koje bijaše toli čudan značaj, kakav se znade razviti samo u ljudih toga stališta.²⁷ (*Stella Raïva*)

Jedan od najvažnijih motiva Poeova stvaralaštva jest smrt mlade djevojke. Takav se motiv javlja i u Jorgovanića iako ga ne stavlja u središte zanimanja. U pripovijetki *Ljubav na odru* smrt mlade djevojke Adelaide predstavlja opravdanje glavnomu liku da bude nesretan. Jednom rečenicom, kojom doznajemo da je Adelaide umrla i da je Hvostov *pustio dvije tri iskrene suze*, opisana je smrt koja je uzrok opsesivna i teška duševnoga stanja. Nadalje se prati Hvostov koji pokušava naslikati svoju ljubav na odru gubeći osjećaj za stvarnost. Ono što povezuje Jorgovanića i Poea jest i vjerovanje u rascjep svjetova – rascjep između našega svijeta i uzvišenoga svijeta ljepote i ideala. Crow takvo vjerovanje naziva *romantičnom agonijom* zbog koje se pisac osjeća izolirano od realnosti i traži put za dostizanje savršenstva. Teme koje su ih povezale jesu žudnja, gubitak, strah od izgubljenoga i podijeljenost ljudskoga uma. Kao Poe i Jorgovanić pomno bira mjesto zbivanja – to su najčešće skrovita, zabačena mjesta, strane zemlje, oronule krčme koje postaju metaforom psihološkoga stanja junaka. Dojmu izopačenosti ponajviše pridonose likovi koji životnim usudom nose u sebi prokletstvo, okidač za samouništenje.

²⁵ Isto, str. 5.

²⁶ R. Jorgovanić, n. dj., str. 171.

²⁷ Isto, str. 313.

Zaključak

Izabrani odlomci iz Jorgovanićevih i Poeovih pripovijedaka pokazuju da se Jorgovanić ugledao na gotičke pisce, preuzimao glavne motive i služio se sličnom tehnikom pripovijedanja. Gotički su elementi ovih pripovijedaka osnova na kojoj se gradi cjelokupna fabula. Motivi strave, jeze, noćnih mora, emotivno preosjetljivih protagonista, oskvrnjivanja leševa, otkopavanja grobova, prokletstvo predaka i sl. imaju cilj probuditi čitateljeve emocije i potaknuti mu nove spoznaje. Jorgovanić je uspio u svojim kasnijim pripovijetkama približiti svjetsku gotiku hrvatskomu čitatelju kao pisac koji se odupro stvaranju po naputcima i unio dašak egzotike u vrijeme hrvatskoga realizma. Odgovarajućom književnom tehnikom približava se čitatelju i u intimnoj atmosferi dočarava strah, pokvarenost i bolesnu ljubav te stvara pravu gotičku pripovijetku s redovno fatalnim krajem.

GOTHIC MOTIVES IN RIKARD FLIEDER JORGOVANIC'S SHORT STORIES

Abstract

Rikard Jorgovanic is a unique character of Croatian literature. In the time of Seno's realism, when writers used to choose the topics from Croatian reality, Jorgovanic's romantic writing style was based on the motives and techniques characteristic for gothic literature while he took a psychological approach to the analysis of his characters. Critics were divided on the value of his works, as he was reproached for triviality and wrong choice of topics. However, with his motives and figures of speech he can be related to Edgar Allan Poe, the master of horror and suspense fiction.

Key words: *romanticism, gothic literature, gothic motives*

